

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE BİR UZLAŞMA ARACI OLARAK “ÖZÜR”

Prof. Dr. Lerna K. Yanık

Khas öğretim üyesi

Kasım 2015’de Türk uçaklarının düşürdüğü Rus savaş uçağı, Türk-Rus ilişkilerinde ağır bir krize yol açmış, Haziran 2016’da Türkiye’nin Rusya’dan “özür” dilemesinin ardından, Türk ve Rus yetkililer tarafından yapılan ilk açıklamalarda iki ülkenin bu krizi geride bıraktığının sinyalleri verilmişti. Türkiye’nin Rusya’dan dilediği bu “özür”, son yıllarda Türk dış politikasının gündeminde olan ilk “özür” değil. Mayıs 2010’da İsrail ile Türkiye arasında yaşanan Mavi Marmara krizinin ardından, Mart 2013’te İsrail Türkiye’den “özür” dilemiş, 2009’dan beri yokuş aşağı gitmekte olan Türk-İsrail ilişkilerinin pozitif bir yöne çevrilebilmesi açısından önemli bir adım atılmıştı.

Türkiye özelinden bakıldığında Türkiye’yi ilgilendiren krizlerde bir nebze hafifleme sağlayan bu “özür”lerin, uluslararası ilişkilerde özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren kriz çözümü, soykırım, katliam, kölelik gibi bazıları bireysel, bazıları da nesilleri aşan toplumsal mağduriyet yaratan olaylar bağlamında kullanıldığını görmek mümkün.

Özür dilemek, yapılan hatayı, işlenen suçu ya da yaratılan mağduriyeti olmamış hükmüne getirmez. Yani, kişisel de olsa, devletler arasında da olsa, özür bir silgi gibi işlenen suçu ya da yaratılan mağduriyeti ortadan kaldıramaz, ama tarihsel olguları tekilleştirme ve devletler arasında uzlaşma yolunu açmak için önemli bir adım olarak kabul edilmeye başlamıştır.¹ Peki, gündelik hayatımızda sıklıkla, hatta çok da önemsemeden, biraz da dilimize pelesenk ederek kullandığımız “özür”ün, uluslararası ilişkilerdeki tarihçesi ve özür dilemenin şartları nelerdir? Kısaca, özür dilemek ne zamandan beri uluslararası ilişkilerde önemli bir yer tutmaya başlamıştır? Ve, daha önemlisi, dilenen her “özür,” gerçek bir “özür” müdür? Pişmanlıklar (*regret*) ya da af dilenilmesi (*sorry*), özür (*apology*) olarak sayılabilir mi?

Tarihsel olarak bakıldığında Federal Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer’ın 1951’de Nazi Almanyası adına Holokost kurbanlarından dilediği “özür”, 20. yüzyılın ilk özürlerinden biri sayılmaktadır.² Adenauer’ın bu özürden sonra, özellikle insan hakları ihlalinin toplu mağduriyetlere yol açtığı soykırım, katliam ve kölelik gibi pek çok suçun faili olan ülkeler, geçmişte mağduriyete

uğrattıkları ülkelerden ve topluluklardan “özür” dilemişlerdir. Bu konuda en bilinen “özürler” arasında Japonya’nın Çin Halk Cumhuriyeti’nden ve Güney Kore’den, II. Dünya Savaşı sırasında yaptığı katliam ve köleleştirmeler için değişik zamanlarda özür dilemesi, ³İngiltere Başbakanı Tony Blair’in 1997’de, İrlanda’da 19. yüzyılda yaşanan “Patates Kıtlığı” sırasında İngiltere’nin gerekli yardımı yapmamasından dolayı ölenlere “pişmanlığını” dile getirmesi⁴, Avustralya Başbakanı Julia Gillard’ın Avustralya yerlilerinin 1950-70 arasında doğan çocuklarının Avustralya hükümeti tarafından zorla alıkonulmasıyla⁵ ilgili olarak “özür” dilemesi sayılabilir.

Özür Nedir?

Tavuchis, “özür”ü “af dileyen söylemsel eylemler” olarak tanımlar.⁶ “Özür” dilemenin basit bir tanımı olmasına rağmen, bir “özürün” tam anlamıyla “özür” olabilmesi için, Marrus, “af dileyen bu söylemsel eylemlerin” dört şartı yerine getirmesi gerektiğini söyler: “1. İşlenen kabahatın, (suçun ya da hatanın) yarattığı zararlar birlikte tam olarak tanınıp kabul (*acknowledge*) edilmesi; 2. Yapılan bu kabahatın (suçun ya da hatanın) sorumluluğunun kabul edilmesi; 3. Yapılan hata ve sonuçları için pişmanlık dile getirilmesi; 4. Böyle bir hatanın bir daha yapılmayacağına dair söz verilip, bu hatanın yol açtığı zararın tazmin ya da telafi edilmesi.”⁷ Bu dört şart göz önünde bulundurulduğunda ve tarihsel açıdan bakıldığında 20. yüzyılda dilenen “özürlerin,” “özür” skalasında pişmanlık getirmekten, af dilemeye kadar çok değişik noktalarda durduğunu görmek mümkündür. Bu da aslında medyada “özür” olarak tanıtılan pek çok “özürün,” pek de “özür” olmadığı ya da “özürü” tartışmalı bir hale getirdiği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak yapılan hata, işlenen suç kadar, yaratılan mağduriyetlerin sorumluluğunu üstlenmeyen, yani mağdurun ve failin ve daha da önemlisi, yaratılan mağduriyetin kimlere nasıl zarar verdiğini, nasıl etkilediğini açık olarak beyan etmeyen her türlü af dileme, sadece pişmanlık dile getirmek olarak kalacaktır ve tam anlamıyla bir “özür” olmayacaktır.

“Özür” ve Özür

Yine girişte verilen “özür” dileme örneklerinden hareketle Avustralya Başbakanı Gillard’ın 2013’de, Avustralyalı aborjinlerden dilediği “özür,” her ne kadar devletten devlete değil de, bir devletin bir topluma dilediği “özür”se de, sadece metinsel olarak değil, performans olarak da gerçek anlamıyla bir özür sayılır. Çünkü Gillard’ın Avustralya hükümeti namına dilediği bu özürde, sadece özür dilenmekle kalmamış, aborjin ebeveynlerden zorla alınıp el konulan çocukların, ebeveynleri ve çocuklarda yarattığı travma ve sonuçları, bunu yapanın Avustralya hükümeti olduğu ve bunun tazmin edilip bir daha yapılmayacağı gibi “özür”ü gerçek anlamıyla özür yapan öğeler bir araya getirilip, düzgün bir arkaplan ve beden dili ile ortaya konulmuştur.

Avustralya gibi “iyi bir özür” örneğinin yanı sıra, kötü bir “özür” olduğu için özür dilenen tarafın kabul etmediği “özür”ler bulunmaktadır. Devletler “özür” diledikleri zaman “özür” metinlerinde yukarıda sayılan dört şartı yerine getirirler de bazen yine de “özür,” “özür” dilenen devlet tarafından kabul edilmeyebilmektedir. Çünkü özünde “özür,” sadece dört şartı yerine getiren bir yazılı ya da sözlü metin değildir. Pek çok bağlamsal ve kültürel şartı da yerine getirmelidir. ⁸Yani doğru beden dili, arka plan, kıyafet ve duruşla⁹ yapılmayan özürler, metinsel olarak bir

“özür”de olması gereken tüm şartları yerine getirirler dahi, özür dilenen devlet tarafından “özür” olarak kabul edilmeyebilirler.

Bu duruma verilebilecek örneklerden biri, 1999’da Kosova’ya müdahale eden Amerikan uçaklarının Belgrad’ı bombalarken yanlışlıkla Çin Büyükelçiliği’ni de bombalayıp, 4 Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) vatandaşını öldürülmesi, 20’sini de yaralamasıdır. Bu olayda Amerikan Başkanı Bill Clinton zamanın ÇHC devlet başkanından özür dileyen şahsı, içeriği kamuoyuna açıklanmayan bir mektup göndermiş, ertesi gün de bir konferans açılışı sırasında “özür ve pişmanlık” ifade etmiştir. Ama Clinton bu “özürü” ve “pişmanlığı” üzerinde gündelik bir tişört ile yaptığı için ÇHC yetkilileri bu “özür” ve “pişmanlığın” yeteri kadar “ciddi” olmadığını iddia etmiş ve kızgınlıklarını dile getirmişlerdir¹⁰.

Yine aynı şekilde Japonya’nın II. Dünya Savaşı sonrasında Güney Kore’den dilediği özürlerin pek çoğu metinlerinde “samimiyet taşımadığı” gerekçesiyle Güney Kore tarafından kabul edilmemiştir. ¹¹Hatta Japonya’nın II. Dünya Savaşı sırasında komşularında yaptığı katliam ve köleleştirmeler sonucunda dilediği bu “özürler”den yola çıkan Chun da, dörtlü bir “özür skalası” yaratmış, “kabul (*acknowledgement*) ve telafi” içermeyen özürlerin “özür” sayılmayacağını, sadece zayıf özür, eksik özür ya da siyasi söylem olarak adlandırılması gerektiğini söylemiştir.¹²

Aslında bu yazının başından beri “özür” kelimesinin tırnak içerisinde kullanılmasının sebebi de budur. Yani “özür” gibi gösterilmeye çalışılan ve sorumluluk ya da telafi içermeyen pek çok “özürsü” demeçler sıklıkla devletler ya da siyasetçiler tarafından dile getirilmektedir. Daha da önemlisi özür dileme, bazı durumlarda bazı devletler tarafından gerçek amacından ve anlamından çıkarılıp, işlenen suçun ve yaratılan mağduriyetin sorumluluğundan kaçmak için kullanılır hale gelmiştir.¹³

Özür, Amaç mı Araç mı?

Tam bu noktada sorulması gereken sorulardan biri de, neden bazı devletler özür, af ya da pişmanlık dile getirme açısından bir sıkıntı yaşamazken, diğerlerinin özür, af ya da pişmanlık söyleminden özellikle kaçındıklarıdır.

Löwenheim devletlerin yaptıkları hatanın devletlerin imajını ya da prestijini sarstığı durumlarda özür dileme yoluna gideceklerini söyler.¹⁴ Kısacası devletler açısından özür dilemek tamamen devletin çıkarlarını korumaya yöneliktir. Öte yandan yazar, Özlük Zarakol’dan alıntılar yaparak, devletlerin, özür dilemenin uluslararası sistemdeki diğer devletler tarafından zayıflık göstergesi olarak görülebileceği kaygısı yüzünden özür dilemeye yanaşmadıklarını iddia eder. Tüm bu durumlarda “özür,” “af” dilemek ya da “pişmanlık” dile getirmek ya da getirmemek tamamen devletlerin maddi ve manevi çıkarlarıyla ilgilidir. Bu yüzden de devletlerle şahısların diledikleri “özür”ü bir saymamak gerekir. Çünkü şahıslar gerçekten özür diledikleri takdirde duygusal olarak pişmanlık duyabilir, nedamet getirebilirler. Öte yandan maddi ve manevi çıkarların ön planda olduğu bir devlet için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.¹⁵ Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, “özür” dilemek her zaman devletler arasında bir uzlaşmayı sağlamamakta, özür, af dilemek veya pişmanlık dile getirmek gibi bir nebze bile olsa adalet sağlayabilecek bir durumun, devletlerin değişik çıkarlarına hizmet edecek bir araca dönüşmesi anlamına gelebilmektedir.

Kaynakça:

¹Nava Löwenheim, "A Haunted Past: Requesting Forgiveness for Wrongdoing in International Relations," *Review of International Studies*, Cilt 35, Sayı 3, (Temmuz 2009), s. 534.

²Löwenheim, "A Haunted Past: Requesting Forgiveness for Wrongdoing in International Relations," s. 533.

³Ja-hyun Chun, "Beyond 'Dissatisfaction' and 'Apology Fatigue': Four Types of Japanese Official Apology," *Pacific Focus*, Cilt 30, Sayı 2 (Ağustos 2015), ss. 249-269.

⁴Michael Marrus, *Official Apologies and the Quest for Historical Justice*, Occasional Paper, Sayı 11, 2006, s. 4.

⁵Bu özür "PM Gillard delivers apology to victims of forced adoption - Full Speech"
<https://www.youtube.com/watch?v=5hVbokTpYeg>
 görüntülenebilir.

⁶Nicholas Tavuchis, *Mea Culpa: A Sociology of Apology and Reconciliation* (Stanford: Stanford University Press, 1991), s. 27.

⁷Michael R. Marrus, "Official Apologies and the Quest for Historical Justice,"

⁸Zohar Kampf, "The Pragmatics of Forgiveness: Judgments of Apologies in the Israeli Political Arena," *Discourse and Society*, Cilt 19, Sayı 5, (2008), s. 578.

⁹Raymond Cohen, "Apology and Reconciliation in International Relations," *From Conflict Resolution to Reconciliation* (der.) Yaacov Bar-Simon-Tov (Oxford University Press, 2004), s. 182.

¹⁰Cohen, "Apology and Reconciliation in International Relations," s. 190-191.

¹¹Ja-hyun Chun, "Beyond 'Dissatisfaction' and 'Apology Fatigue': Four Types of Japanese Official Apology," *Pacific Focus*, Cilt 30, Sayı 2 (Ağustos 2015), s. 251.

¹²Chun, "Beyond 'Dissatisfaction' and 'Apology Fatigue,'" s. 259.

¹³Zohar Kampf, "Public (Non)-apologies: The Discourse of Minimizing Responsibility," *Journal of Pragmatics*, Sayı 41 (2009), ss. 2257-2270.

¹⁴Löwenheim, s. 540.

¹⁵Cohen, "Apology and Reconciliation in International Relations," s. 193.